

September 1, 2015, No. 528/2015. The official web portal of the Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <http://www.rada.gov.ua>. (application date: 20.09.2017).

22. Decree of the President of Ukraine «On Approval of the National Strategy for Human Rights» dated August 25, 2015, No. 0501/2015. The official web portal of the Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <http://www.rada.gov.ua>. (application date: 20.09.2017).

23. Decree of the President of Ukraine «On the Provisions on the Authorized President of Ukraine in the affairs of the Crimean Tatar people» dated November 3, 2014, No. 841/2014. The official web portal of the Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <http://www.rada.gov.ua>. (application date: 20.09.2017).

24. Decree of the President of Ukraine «On the Authorized President of Ukraine on the Rights of People with Disabilities» dated December 1, 2014, No. 902/2014. The official web portal of the Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <http://www.rada.gov.ua>. (application date: 20.09.2017).

25. Annual report of the Commissioner for Human Rights of the Verkhovna Rada of Ukraine on the state of observance and protection of human rights and freedoms in Ukraine for 2016. Official Web portal of the Human Rights Ombudsperson of the Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/page/secretariat/docs/presentations/&page=3>.

УДК 342.34

*О. А. Колодій**,
кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ

ПОНЯТТЯ НАРОДУ ТА ЙОГО СПІВВІДНОШЕННЯ З НАСЕЛЕННЯМ І НАЦІЄЮ

Дана наукова стаття присвячена дослідженню та аналізу вже існуючих точок зору науковців, які надають своє бачення та розуміння таких понять, як народ, населення та нація, а також виокремленню специфічних ознак, які притаманні даним поняттям, та їхньому співставленню між собою, для їх чіткого розмежування та усвідомлення.

* Kolodiy O.A.. Candidate of Juridical Sciences (Ph.D.), Senior Lecturer of the State and Law Theory Department of National Academy of Internal Affairs

Ключові слова: народ, нація, населення, суспільство, етнос.

Данная научная статья посвящена исследованию и анализу существующих точек зрения ученых, которые предоставляют свое видение и понимание таких понятий как народ, население и нация, а также выделению специфических признаков, присущих данным понятиям, и их сопоставлению между собой, для их четкого разграничения и осознания.

Ключевые слова: народ, нация, население, общество, этнос.

This article is devoted to the research and analysis of the existing points of view of scientists who provide their vision and understanding of such concepts as people, population and the nation, as well as the distinction of the specific features that are inherent in these concepts and their comparison with each other, for their clear delineation and awareness.

Keywords: people, nation, population, society, ethnos.

Постановка проблеми. Стан сучасного наукового опрацювання таких понять, як народ, нація, населення можна охарактеризувати як такий, що тільки починає формуватися і характеризується первинним накопиченням матеріалу, певною недосконалістю, примітивністю і, навіть, неповноцінністю. При цьому, враховуючи малу кількість наукових праць, присвячених розкриттю даної проблематики, доцільно характеризувати тези наукових доповідей і повідомлень, статті, посібники, підручники, словникові та енциклопедичні видання, монографії, дисертаційні дослідження, тобто якомога більшу кількість наукових праць, що має забезпечити презентативність, детальність і якість наукового осмислення даних понять.

Аналіз останніх наукових досліджень. Дослідженням понять народ, населення та нація у своїх працях, чи при наданні термінів у різні словники та енциклопедії, займалися вчені В. М. Шаповал, А. Джонгман, А. Шмід, Н. Беліцер, О. Г. Румянцев, В. Н. Додонов, Ю. М. Тодика та ін.

Постановка завдання. Мета даної статті – дослідити вже існуючі точки зору на поняття народ, населення та нація, виокремити специфічні ознаки, які притаманні даним поняттям і співставити між собою, для їх чіткого розмежування та усвідомлення.

На початку даної статті доцільно було б проаналізувати поняття «народ». Отже, В.М. Шаповал у 6-томній «Юридичній енциклопедії» зазначає, що «Народ – населення д-ви, що утворює єдину спільність незалежно від кількості нац. спільнот, які в ній

існують». Або, що «У міжнар. праві термін іноді застосовується у значенні *нація*» [1].

До того ж, у «Великому енциклопедичному юридичному словнику» В. М. Шаповал стверджує, що «Народ – юрид. термін, пов'язаний за змістом з ідеєю народного суверенітету. Цей термін має два значення, які в багатьох випадках поєднуються. По-перше, Н. – це сукупність усіх громадян, політ. спільнота, що фактично передбачає існування держави. На ґрунті такого підходу до визначення Н. у 18 ст. було сформовано ідею народного суверенітету і теорію сусп. договору. Відповідне визначення Українського Н. містить преамбула Конституції України – «громадяни України всіх національностей». По-друге, Н. – це сукупність усіх виборців, або виборчий корпус. В осн. законах Н. як виборчий корпус прямо не визначається, хоча використовують різні похідні від такого поняття терміни («всенародне голосування», «народний референдум» та ін.)» [2].

«Міжнародна поліцейська енциклопедія» розглядає народ з різних точок зору і формулює аж чотири його розуміння. Зокрема стверджується, що «Народ – населення певної країни або д-ви, про який іноді говорять як про окремий етнос. У повсякденному вживанні під цим терміном розуміють людські маси, які соціально відокремлені від панівних або керуючих верств і груп сусп-ва. В науковий обіг найдоцільніше ввести термін «народ» у його першому значенні. Якщо з Н. ототожнювати корінний етнос будь-якої країни або д-ви, то тоді представники всіх ін. етносів (як поодинокі, так і такі, що живуть компактними групами) мають розглядатися як «не народ», або ж про їх існування треба «забути» і розглядати їх як уже розчинені в корінному етносі. Отже, абсолютно чистого етнічного Н. не існує. І ми обов'язково матимемо на увазі поліетнічне утворення і тоді, коли говорити-мемо, зокрема, «народ України» або «український народ» [3].

Окрім цього А. Джонгман та А. Шмід стосовно цього поняття зазначають «НАРОД (PEOPLE) Не існує загальноприйнятого визначення поняття «народ». Під «народом» розуміється община з єдиною історією, мовою, однаковими культурними характеристиками, члени якої поділяють ідею, що вони зв'язані один з одним і що вони відрізняються від ін. груп своєрідністю. Сучасне міжнар. право цілеспрямовано доводить, що право на самовизначення належить народам, а не націям, д-вам або меншинам» [4]. Або, що «Народ (визначення) – населення д-ви, що утворює єди-

ну спільність незалежно від кількості нац. спільнот, які в ній існують» [5]. Н. Беліцер, з точки зору міжнародного права, стверджує, що «Народ (міжнародно-правовий підхід) Самовизначення народів є правом народів, тобто правом особливого типу співробітництва людей, об'єднаних спільним бажанням створити організм, здатний функціонувати, щоб забезпечити спільне майбутнє. ... а) термін «народ» – це соціальне утворення, яке має чітку індивідуальність та власні характеристики; б) передбачає зв'язок з будь-якою територією, навіть якщо даний Н. був несправедливо вигнаний з неї і штучно замінений ін. населенням; в) Н. не слід змішувати з етнічними, релігійними та мовними меншинами, існування та права яких визнаються у ст. 27 Міжнар. пакту про громад. та політ. права. Історія доводить, що поява нації як форми людського співтовариства та форми розвитку нац. життя народів становлять неминучий соціальний процес, необхідний та обов'язковий стан розвитку кожного Н. Н., що має права відповідно з міжнар. правом, охоплюючи право на самовизначення, повинен мати такі характеристики: 1. Групи людських індивідів, які задовольняють деякі чи всі наступні умови: а) спільна історична традиція; б) расова чи етнічна ідентичність; в) культурна гомогенність; г) релігійне чи ідеологічне споріднення; г) територіальний зв'язок; д) соціально-екон. життя. 2. Група повинна складатися з певної кількості, яка не обов'язково повинна бути великою (напр., народи д-ви), але повинна бути більшою, ніж просто асоціація індивідів всередині д-и. 3. Група як ціле повинна мати волю бути ідентифікованою як Н. чи мати внутрішню згоду на буття як Н., допускаючи, що можуть бути групи чи члени таких груп, які хоч і мають наведені вище характеристики, але можуть не мати до цього відповідної волі та згоди. 4. Можливо група повинна мати інститути чи ін. засоби вираження її спільних характеристик та волі до ідентичності» [6].

«Юридический энциклопедический словарь» передбачає, що народ – у науці конституційного права поняття, під яким здебільшого розуміють усе населення даної держави, що утворює єдину соціально-економічну і політичну спільність незалежно від поділу його на які-небудь національні спільності. Поняття народ може також означати відокремлену від інших національно-культурну спільність, яка може і не бути пов'язана із територією якої-небудь держави (у цьому розумінні термін «народ» є синонімом інколи терміну «нація») [7].

Приблизно аналогічне розуміння народу формулює і «Большой юридический словарь», який, окрім зазначеного, передбачає, що народ є суб'єктом міжнародно-правової системи прав народів. Народ уперше став загально визнаним суб'єктом міжнародного права у 1945 р. у результаті закріплення в Статуті ООН принципу рівноправності і самовизначення народів. Разом з тим, загально визнаного усією міжнародною спільнотою поняття народ, до цих пір, немає. Не тільки у міжнародно-правовій, але й в етнографічній літературі дискусії на цю тему відбуваються із XIX ст. На підставі більшості визначень це стійка спільність людей, що склалася історично на певній території, відрізняється від інших єдиною мовою, відносно стабільними особливостями культури і психіки, а також усвідомленням своєї єдності і фіксованою самоназвою. На практиці поняття народ у різних випадках включає плем'я, групу племен, народність, етнічну націю, релігійну спільність, мовну спільність [8].

Узагальнюючи наведені та інші існуючі у юридичній, політичній та інших гуманітарних науках розуміння народу, можна стверджувати, що йому властиві такі ознаки:

1) це населення, певної країни або держави, що утворює єдину спільність незалежно від кількості національних спільнот, які в ній існують, про який іноді говорять як про окремих етнос;

2) пов'язаний за змістом з ідеєю народного суверенітету та теорію суспільного договору;

3) це сукупність усіх громадян, політична спільнота, що фактично передбачає існування держави;

4) це община з єдиною історією, мовою, однаковими культурними характеристиками, члени якої поділяють ідею, що вони зв'язані один з одним і що вони відрізняються від інших груп своєрідністю;

5) право на самовизначення належить народам, а не націям, державам або меншинам. Загалом самовизначення народів є правом народів, тобто правом особливого типу співробітництва людей, об'єднаних спільним бажанням створити організм, здатний функціонувати, щоб забезпечити спільне майбутнє;

6) це соціальне утворення, яке має чітку індивідуальність і власні характеристики;

7) передбачає зв'язок з будь-якою територією, навіть якщо народ був несправедливо вигнаний з неї і штучно замінений іншим населенням;

8) його не слід змішувати з етнічними, релігійними та мовними меншинами;

9) це група людських індивідів, які відповідають деяким чи усім таким ознакам: а) спільна історична традиція; б) расова чи етнічна ідентичність; в) культурна гомогенність (однорідність); г) релігійне чи ідеологічне споріднення; ґ) територіальний зв'язок; д) спільне соціально-економічне життя;

10) складається з певної кількості людей, яка не обов'язково повинна бути великою, але повинна бути більшою, ніж просто асоціація індивідів всередині держави;

11) має волю бути ідентифікованим як народ чи мати внутрішню згоду на буття як народ, допускаючи, що можуть бути групи чи члени таких груп, які хоч і мають наведені вище характеристики, але можуть не мати до цього відповідної волі та згоди;

12) має інститути чи інші засоби вираження його спільних характеристик і волі до ідентичності;

13) це все населення даної держави, що утворює єдину соціально-економічну і політичну спільність незалежно від поділу його на які-небудь національні спільності;

14) відокремлена від інших національно-культурна спільність, яка може і не бути пов'язана із територією якої-небудь держави (у цьому розумінні термін «народ» є синонімом терміну «нація»);

15) це стійка спільність людей, що склалася історично на певній території, відрізняється від інших єдиною мовою, відносно стабільними особливостями культури і психіки, а також усвідомленням своєї єдності і фіксованою самоназвою.

Треба також визнати, що до інших, дещо додаткових, ознак народу треба віднести те, що: а) право на самовизначення належить тільки народам; б) його не слід змішувати з етнічними, релігійними та мовними меншинами; в) не обов'язково повинен бути великим; г) має волю бути ідентифікованим як народ чи мати внутрішню згоду на буття як народ; д) повинен мати інститути чи інші засоби вираження його спільних характеристик і волі до ідентичності; е) може і не бути пов'язаний із територією якої-небудь держави.

Враховуючи викладене стає зрозумілим, що поняття народ необхідно відрізнити від поняття населення, адже під населенням здебільшого розуміють «... сукупність людей, які перебувають у межах даної держави і підлягають її *юрисдикції*. До складу Н. входять громадяни даної д-ви, іноземні громадяни, які живуть у

цій д-ві тривалий час, особи без громадянства та особи з подвійним і більше громадянством» [9]. Тобто, на відміну від народу, який уявляє собою єдину політичну та соціально-економічну спільність, має чітко виражену індивідуальність та власні характеристики, пов'язаний єдиною історичною традицією, расовою чи етнічною ідентичністю, члени якої поділяють ідею, що вони зв'язані один з одним і що вони відрізняються від інших груп своєрідністю, населення складається із будь-яких соціальних груп. Це і громадяни, і іноземні громадяни (піддані), і особи без громадянства, і особи з подвійним громадянством, інші фізичні особи, які постійно проживають на території певної держави і для яких не є характерними тісна спорідненість, індивідуальність, власні відокремлюючі характеристики, єдині історичні традиції, расова та етнічна ідентичність, усвідомлення того, що вони зв'язані один з одним і що вони відрізняються від інших груп своєрідністю.

Беззаперечно, що народ треба відрізнити від нації. Але, насамперед, знову ж таки, треба звернути увагу на те, що загальноприйнятого розуміння нації, у сучасній гуманітарній науці, не існує. А тому доречною видається думка виказана у «Малій енциклопедії етнодержавознавства», згідно якої визначення нації, що існують сьогодні, умовно можна поділити на чотири великі групи: психологічні, культурологічні, етнологічні та історико-економічні. Представники психологічної теорії розглядають сутність нації через спільність національної психології та національного характеру. Прибічники культурологічної зводять до спільності мови та культури. Етнологічна переносить акцент на спільність походження та самосвідомості. Історико-економічна головними ознаками нації вважає те, що вона склалася історично і характеризується спільністю території, мови, економічного життя, традицій, психічного складу, культури [10].

Разом з тим, треба визнати, що в останніх сучасних доктринальних джерелах нація тлумачиться як, насамперед, етносоціальна спільність. Так, у тій ж «Малій енциклопедії етнодержавознавства» у статті «Нація (концепція Липинського)» стверджується, що вчений розглядав її як «органічний колектив», тобто такий, який є замкнений у собі і не залежить і не повинен залежати від якихось зовнішніх сил, а територію визнавав основним і конструктивним складовим елементом буття нації, розуміючи під нею рідну землю, яка підтримує та скріплює національну свідомість, а

остання формує національний патріотизм. Звідси стверджував, що українцем є людина, яка місцем проживання та праці пов'язана із Україною [10].

До того ж, на підтвердження того факту, що нація усе більше розуміється як етносоціальна спільність у статті «Нація – етнос» прямо зазначається, що «Слово «нація» до ХІХ ст. на Заході застосовувалося для позначення політичних спільнот, тобто у значенні «нація-держава». У ХІХ ст. поступово відбулося зміщення його застосування – воно почало вживатися для позначення етнічних спільнот, тобто у значенні Н.-е. Але й сьогодні ці два способи співіснують». Й упродовж зазначеного, що «Тому, нація – це етнічна спільнота, об'єднана однією унормованою національною культурою. Отже, нація виникає на основі етнічних спільнот, націостановлення – лише продовження процесів етногенези; але між ними немає простого лінійного зв'язку. Слово «етнос» застосовується у двох значеннях: а) для позначення донаціональних етнічних спільнот; б) для позначення будь-яких етнічних спільнот, включаючи нації» [10]. Це ж, прямо або опосередковано, зазначається і в інших статтях «Малої енциклопедії етнодержавознавства», зокрема у статтях «Нація і людина», «Нація і людство», «Нація і свобода», «Нація та етнос», «Нація як етносоціальний організм» [10].

Таким чином, можна стверджувати, що народ відрізняється від нації тим, що остання це, насамперед, об'єднання етнічних спільнот на підставі єдності національної культури та інших чинників, а у розуміння народ вкладається політичне, державно-правове навантаження.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Аналізуючи зазначені характеристики дійсно переконаємося у тому, що не існує загальноновизнаного усією міжнародною спільнотою поняття та ознак народу. Аналогічне можна стверджувати і стосовно вітчизняної політичної, юридичної та іншої гуманітарної науки. Адже навіть стосовно суб'єктного складу народу існують самі різні точки зору. Зокрема, стверджується, що народ – це: 1) населення, певної країни або держави; 2) сукупність усіх громадян; 3) община; 4) соціальне утворення; 5) група людських індивідів; 6) певна кількості людей; 7) усе населення даної держави; 8) відокремлена від інших національно-культурна спільність; 9) стійка спільність людей. Виходячи з раніше викладеного, узагальнюючи саме ці спільні, найчастіше вживані, ознаки, можна зробити вла-

сний висновок поняття народу в його найзагальнішому розумінні, отже народ – це єдина політична та соціально-економічна спільнота, що має чітко виражену індивідуальність та власні характеристики, передбачає зв'язок із певною територією, пов'язаний єдиною історичною традицією, расовою чи етнічною ідентичністю, культурною однорідністю, релігійним чи ідеологічним спорідненням, спільним соціально-економічним життям, мовою, психікою, незалежно від поділу його на які-небудь національні спільноти, члени якої поділяють ідею, що вони зв'язані один з одним і що вони відрізняються від інших груп своєрідністю, що фактично передбачає існування держави.

Список використаних джерел:

1. *Шаповал В.М.* Народ. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: Укр. енцикл., 1998. – Т. 4: Н – П. – 2002. – 720 с. – С. 46.
2. *Шаповал В.М.* Народ. Великий енциклопедичний юридичний словник / За ред. акад. НАН України Ю.С. Шемшученка. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – К.: Вид-во «Юридична думка», 2012. – 1020 с. – С. 517.
3. Міжнародна поліцейська енциклопедія : у 10 т. / Відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. – К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре». – 2003. – Т. 1. Теоретико-методологічні та концептуальні засади поліцейського права та поліцейської деонтології – 2003. – 1232 с. – С. 391.
4. *Джонгман А. Шмід А.* Народ (People). Міжнародна поліцейська енциклопедія : у 10 т. / Відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. – К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре». – 2003. – Т. 1. Теоретико-методологічні та концептуальні засади поліцейського права та поліцейської деонтології – 2003. – 1232 с. – С. 392.
5. *Шаповал В.М.* Народ (визначення). Міжнародна поліцейська енциклопедія : у 10 т. / Відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. – К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре». – 2003. – Т. 1. Теоретико-методологічні та концептуальні засади поліцейського права та поліцейської деонтології – 2003. – 1232 с. – С. 392.
6. *Беліцер Н.* Народ (міжнародно-правовий підхід). Міжнародна поліцейська енциклопедія : у 10 т. / Відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. – К. : Концерн «Видавничий

Дім «Ін Юре». – 2003. – Т. 1. Теоретико-методологічні та концептуальні засади поліцейського права та поліцейської деонтології – 2003. – 1232 с. – С. 392.

7. Румянцев О.Г., Додонов В.Н. Юридический энциклопедический словарь. – М.: ИНФРА-М, 1997. – 384 с. – С. 178.

8. Большой юридический словарь / Под ред. А.Я. Сухарева, В.Е. Крутских. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: ИНФРА-М, 2001. – 704 с. – С. 352.

9. Юридичний словник / за ред. Б. М. Бабія, Ф. Г. Бурчака, В. М. Корецького, В. В. Цветкова. – [2-ге вид., переробл. та допов.]. – К. : Голов. ред. Укр. Рад. енцикл. – 1983. – 871 с. – С. 447.

10. Мала енциклопедія етнодержавознавства / НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького; Редкол.: Ю.І. Римаренко (відп. ред.) та ін. – К.: Довіра: Генеза, 1996. – 942 с. – С. 121–123.

References:

1. Shapoval V.M. People. Law Encyclopedia: In 6 t. / Redcorn: Yu.S. Shemshuchenko (head red.) And others. – К.: Ukr. Enycl., 1998. – Volume 4: Н – Р. – 2002. – 720 p. – P. 46.

2. Shapoval V.M. People. Great encyclopedic legal dictionary / Ed. acad. NAS of Ukraine Yu.S. Shemshuchenko. – 2nd form., Reworked. and complemented – К.: «Legal Opinion», 2012. – 1020 p. – S. 517.

3. International Police Encyclopedia: 10 t / bp. Ed. Yu. I. Rymarenko, Y. Yu. Kondratiev, V. Ya. Tatsiy, Yu. S. Shemshuchenko. – К.: Concern «Publishing House» Yin Yuri» – 2003. – Т. 1. Theoretical, Methodological and Conceptual Principles of Police Law and Police Deontology. – 2003. – 1232 p. – P. 391.

4. Jongman A. Schmid A. People (People). International Police Encyclopedia: 10 t / bp. Ed. Yu. I. Rymarenko, Y. Yu. Kondratiev, V. Ya. Tatsiy, Yu. S. Shemshuchenko. – К.: Concern «Publishing House» Yin Yuri. – 2003. – Т. 1. Theoretical, Methodological and Conceptual Principles of Police Law and Police Deontology. – 2003. – 1232 p. – P. 392.

5. Shapoval V.M. People (definition). International Police Encyclopedia: 10 t / bp. Ed. Yu. I. Rymarenko, Y. Yu. Kondratiev, V. Ya. Tatsiy, Yu. S. Shemshuchenko. – К.: Concern «Publishing House» Yin Yuri. – 2003. – Т. 1. Theoretical, Methodological and Conceptual Principles of Police Law and Police Deontology. – 2003. – 1232 p. – P. 392.

6. Belitser N. People (international legal approach). International Police Encyclopedia: 10 t / bp. Ed. Yu. I. Rymarenko, Y. Yu. Kondratiev, V. Ya.

Tatsiy, Yu. S. Shemshuchenko. – K.: Concern «Publishing House» Yin Yuri. – 2003. – T. 1. Theoretical, Methodological and Conceptual Principles of Police Law and Police Deontology. – 2003. – 1232 p. – P. 392.

7. Rumyantsev O.G., Dodonov V.N. Legal Encyclopedic Dictionary. – M.: INFRA-M, 1997. – 384 p. – P. 178.

8. The Great Legal Dictionary, Ed. AND I. Sukhareva V.E. Kruty. – 2nd ed., Pererab. and add. – M.: INFRA-M, 2001. – 704 p. – P. 352.

9. Legal dictionary / ed. B. M. Babia, F. G. Burchak, V. Koretsky, V. V. Tsvetkova. – [2nd form, reworked. and papers.]. – K.: Heads. Ed. Ukr Glad encyclopedia. – 1983. – 871 p. – P. 447.

10. Small Encyclopedia of ethno-state studies / NAS of Ukraine. Institute of State and Law. VM Koretsky Editorial: Yu.I. Rymarenko (edited by) and others. – K.: Trust: Genesis, 1996. – 942 p. – P. 121–123.